ԺԱՄԱՑԱԿ

ՀԱՅԴԷՍ ՀԱՅՐԵՆԱՒԷՐ

4 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ Գ· ՏԱՐԻ 1865 ԹԻՒ 69

Կը հրատարակուի երկու չաբաթը անգամ մը Ամսոյ օրերը։
Բաժանորդագրութիւնն գինը տարեկան 3 ուշար Մէջիտիէ։
Դրամս երկուքէ աւելցայ ձամբու ծախքը առնողին վրայ է։
Սորագրութիւնները պարոյն առաքին Բուկին իւղուին։
Դրամները Գործակալներն են։
ՀԱՅԻՈՆՆԻԱ· Հայրապետ աղա Շահվերդեան։

ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ· Մելիքն աղա Վահէ Տ· Արիստակէսեան,
ՏՐԱՊԻԶՈՆ· Խոյտարար աղա Իզմաէլեան։
ԿԱՐԻՆ· Պետրոս աղա Օյնեցի Հերաքեսցի Ընկերցարանին Կարոյ։
ԹԵՒԹՑԱՐ· Մ· Պետրոս աղա Մ· Յովհաննէան։
ՀԱԼԵՊ· Յովհաննէս աղա Քիւրքճեանօֆ։
ՍԵՒԱՍՏԻԱ· Պետրոս աղա Պալեօղլեան։
ՄԱՐՍՈՒԱՆ· Միխայել աղա Տիլմաճեան։

ԱԶԳԻՒՆ ՄԻՋ ԶՕՐԱՒՈՐ ՄԱՐՄԻՆ ՀԱՒԱՏԱՑՆԵԼՈՒ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ

Վարժապետական ընկերութեան նկատմամբ անգամ մը մեր թերթին միջոցաւ խօսած ատեննիս, միատեղնիս կսեպեայ որ անոր հաստատութեանը դէմ եղած տարաձայնութիւնը Ազգին ձեռք ղեռ տկրին չկրցայնելու պէտքեն արդիւնքն է ըսած, և խօսք առած ալ էինք այս նիւթին վրայ ուրիշ անգամ խօսելու. այս խոստմունքնիս կը կատարենք այս անգամ։

Վերջին տարիներուս մէջ պէտքերի առաջութիւն մը տեսնուեցաւ մեր Ազգին մէջ։ Պէտքեր են այն հիմնական և ընդհանուր ճշմարտութիւնները, որ ուրիշ ճշմարտութիւններու կ'առաջնորդեն։ Այսպես Գաղղիա 1789ին ծնաւ ազատութեան և հաւասարութեան պէտքերը, որ ընկերական կարգին հիմնքներուն եղան։ Մեր մէջ ալ Սահմանադրութեան հաստատութիւնը տեսնենք տեսնուեցան հիմնական պէտքեր, որ Վարչութեան և Ազգին փոխադարձ պարտեաց և իրաւամբք կապակցութիւնը հիմունք եղան։

Հիմա ընդհանրապէս այնպիսի անձինք կան, որ պէտքերէն կը ծառայեն, այսինքն իրենց համար միշտ ճշմարտութիւն բաներ կը պահպանեն. և առանց խօսակցութեան մէջ անգամ իմ պէտքս չէ, քո պէտքդ ընելու սովորութիւն մը մնաս։ Պէտքերէ դրեթէ կրցայն ալ պէտքս ընդհանուր ծառայել, և շատ անգամ ըսել թէ իմ քոնդ պէտքս չէ՞ նիմ, այս ինչ անձը ինչ՞ն խնդրոյ պէտքեն կը ծառայէ ևն։

Պէտքերէ առաջութեան միջոցին ազգային յառաջադիմութեան նկատմամբ զանազան քննդուքներ եղան. այսինքն զանազան ձանապարհներ Ազգը յառաջ տանելու, Ազգին օգտակար ըլլալու, Ազգին ապագայն ապահովցնելու, վերջապէս Ազգը երջանկացնելու։ Ազգին այս ծառայութիւնը մատուցանելու պատրաստուող խումբին մէջ այսօրուան պէտքերէ մ'ալ տեսնուեցաւ, այն է Ազգին մէջ զօրաւոր մարմին չկրցայնելու պէտքը։

Մենք գիտենք որ առանց զօրութեան աշխարհի վրայ բան չկայ. և ոչ իսկ չարժուի. զօրութիւնը գոյացութիւն է և գոյացութիւնը զօրութիւն, մեկմեկէ անբաժանելի. անանկ որ այն բանը որ զօրութիւն չունի գոյացութիւն ըլլալէ։ Տիեզերքս անհունութեան մէջ, երկնից ու երկրի վրայ ամենայն չարժուն զօրութիւնն է որ կը գոյանէ. այս չարժուն է որ հանապատօրեայ արարչագործ կարգը կը պահէ, և կեանք կատարեալը զօրութեանց։ Կենդանական, բուսական և հանքական մարմիններուս մէջ զօրութեան աղբեւրութիւնը խիստ յայտնի է։

Իսկ մարդկային բնութեան մէջ՝ ի տես մանէ աշխարհի մինչև այսր զօրութեան զարմանալիքը կը բռնադատէ Պատմութիւնը. նիւթական, բարոյական և մտաւորական զօրութեան ներգործութիւնն է որ Եւրոպան արդի լուսաւորութեան շաւիղն առաջնորդեց։ Մենք Հայքս որ ամէն անգամ լուսաւորութեան հետամուտ և Եւրոպիոյ օրինակին հետևելու նախանձախնդիր ենք, մենք որ շար-

մէլ կ'ուզենք, յառաջ երթալ կը բաղձանք, հնարք է որ առանց զօրութեան այս փափաքը նիւս կատարենք։

Հապա ինչ է որ Ազգին համար շարժիլ և յառաջ երթալ կ'ուզեն ոմանք, բայց չեն ուզեր որ զօրաւոր մարմիններ ունենայ իր մէջ։

Ազգ կ'ըսուի այն բազմութիւնը՝ որ մէկ օրինաց և մէկ կառավարութեան ներքև, անպհական երկրի մը վրայ մէկ լեզուով ու բարքով կ'ապրի։ Նոյն Ազգ ըսուելու համար այս յատկութիւններէն ըստ մեծի մասին պէտք ունինք, բայց գոնէ մէկ անուանով, մէկ լեզուով և մէկ կրօնքով կազմուած բազմութիւն մ'ենք, կայսերական կառավարութեան ներքև, և անոր հնորհած Սահմանադրական ազգային անպհական վարչութիւն մը։ Ազգը կազմող անհատները եթէ զօրաւոր ըլլան, այսինքն նիւթական, բարոյական և մտաւորական զօրութիւն ունենան, Ազգն ալ զօրաւոր կ'ըլլայ. եթէ ընդհակառակը այս զօրութիւնները նուազ ըլլան, Ազգին զօրութիւնն ալ նուազ կ'ըլլայ, շարժումն ալ սակաւ, յառաջադիմութիւնը աննշան, և օր օրի կը դիմանայ Ազգ ըսուածը, ըստ որում առանց զօրութեան գոյացութիւն չկրնար ըլլալ։

(Շարունակելի)

ԿԱՐՆՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

Պատրիարքարանէն հրաման գացած էր Կարնոյ Առաջնորդին որ Պօլիս գայ։

Զմմէ գիտեր յայտնապէս գացած հրամանին համառօտ գաղտնապէս հրաման ալ կ'երթայ, որ առջի գացած հրամանին անդորձադրելի մնայ։ Կամ թէ անտես ոճ մը կայ, որ հրաման տուողն ու առնողը կը հասկնան միայն, և անոնք իրարու ըսածը կ'ըմբռնեն, ու մէ հասարակութիւնը։

Յարութիւն եպիսկոպոսին կարելիութիւն ձամ բայ երթալը չտուին լսած էինք. բայց լուր գոհ անցեալ շաբթու հասաւ Պօլիս.... Այս ուշանալը բառական օգուտ ըրաւ Յարութիւն Եպիսկոպոսին. վասն զի Կարնոյ հասարակութեան մէջ խոսք մը տարածուեր է թէ. Յարութիւն Եպիսկոպոսի հրաժարականը չէ ընդունուեր Ս. Պատրիարքէն կամ Վարչութենէն, և թէ Պօլիսէն գէր մ'ալ գացեր է անոր, որ ի Պոլսոյս քիչ մը սպասէ, մինչև նոր անօրինութիւն մը իրեն հասնի։

Սոյնպէս ասա, հաւանական է. չեմք գիտեր. մեզի մութ է. այլ սակայն իրօք սոյպալ ջղայ, եղած տարաձայնութիւնը սոյպ է. և այսիկա բառական տպաւորութիւն ընելով... Առաջնորդի սակաւաթիւ կուսակցութիւնն այս տարաձայնութենէն օգուտ քաղել ուզելով, սկսեր է առաջնորդի հակառակողներէն անձինք որոշ, ոմանց շահու չյուսեր տալով, ոմանց երկիւղ, ոմանց գործը տեսնելով, ոմանց գործին արգելք ըլլալով. և մպպտիա մը կնքել տալ թէ մենք առաջնորդ կ'ուզենք, անոր դէմ հակառակողները ճանչցան իրենց սխալանքը, և ղջային. հիմա խաղաղութիւն և սէր թագաւորեց մէջերնիս... և՛ն. և՛ն։

Կարնոյ հասարակութիւնը այնչափ զօրութիւն չունի մտածելու թէ առաջին մպպտիան զոր ընդդէմ առաջնորդին կնքեցին և ստորագրեցին, շատ մը յանցանքներ կը պարունակեր առաջնորդին վրայօք. արդեօք անիկա զրպարտութիւն էր։ Նայց մենք իրաւունք չունինք այս կատարելութիւնը ժողովրդին վնասելու. Յարութիւն Եպիսկոպոսը և իշխանք հոգ տարած ունին վարժարանին վրայ, որ ժողովուրդը լուսաւորի և դատելու կարող ըլլայ. մէ. այդ նախապատրաստութիւնը չեն սեռած իրենց ջրո-ֆիւնը միշտ անընկճելի պահելը համար։ Ուսոմ ժողովուրդն ալ միշտ երկչոտ, միշտ կասկածոտ պիտի մնայ, և Աստուած պէտք պայ. ինչո՞ պէ՞ պիտի ըսէ ու հոս քաշուի։ Նէ տասնկ ընելուն ալ գլխաւորապէս օժանդակած է Յարութիւն Եպիսկոպոսին Պօլիս գալը ուշացնելը։ Հիմա Յարութիւն Եպիսկոպոսը Պօլիս է, և կը լսենք որ իրեն համար գովաբանութեան մպպտիան ալ նախապատրաստած է.....։

Պատրիարքարանն ինչ պիտի ընէ. — կ'ուսնէ նոր եկած մպպտիան, ահա կ'ըսէ, խաղաղութիւնն ու սէրը թագաւորեր է հոն. օրհնութեան կնդակ մ'ալ կը խրկէ. և Յարութիւն եպիսկոպոսն ալ յաղթութեամբ կը մնայ ի Կարին։ Նէ առաջնորդին կուսակցութիւնը ծախ կը գարնէ, բարեկամացած հակառակորդ կողմն ալ Եպիսկոպոսին Ս. աջը կը համբուրեն. Եպիսկոպոսն ալ անոնց երեսին կը խնդայ. մէկ երկու ամիս կամ առնուազն մէկ երկու շաբաթ անոնց հետ քաղցրութեամբ կը վարուի. և կ'ըսկսի այնուհետև իր նախկին ընթացքները շարունակել. բարեկամացած կողմը կը զղջայ. բայց նորէն մպպտիա չի շիներ. վասն զի կրնար. մոռնանք թէ Պատրիարքարանն ալ ջնդուներ, ըստ որում պաշտպա-

նուիրեան Մոլպոխեան ալ զգուշութեամբ պահած է . . . . . :

Երկեօք անանկով պիտի վերջանայ Կարնոյ խնդիրը . չեմք կարծեր , Վարչութենէն չեմք յուսար . վասն զի Կարնոյ խնդիրը եթէ Կարնեցոց համար վերջացած ըլլայ , Կեդրոնական Վարչութեան համար վերջացած չէ ու չկրնար ըլլալ : Անկը մարդասպանութիւն կ'ընէ . ոտքնելոյն առերը ներելու ալ ըլլայ , երբ ոճիրը կառավարութեան ձեռքն անցած է , միայն անար կեանքը կրնայ ներուիլ : բայց կառավարութիւնը ոճիրներուն համար օրէնք ունի , և զայն կը գործադրէ , ոճրագործը մշտնջենաւոր բանտարկութեան ենթարկելով : Երբ Յարութիւն Նպիսկոպոսին դէմ եկած ատկի մահ ածը այնպիսի յանցանքներ նշանակած էր , որ Վարչութիւնը պարտաւորեցուց Նպիսկոպոսը հան կանչել : Երբ մինչև չենոթ և լպռո-գռութ եղած մահերը , դատաստանն օրինաւոր և արդար եղած չըլլար . ԿԱՄ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ ՅԱՆՑԱՒՈՐ Է , ԿԱՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ԶՐԳԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԸՐԵՐ ԷՐ ԱՆՈՐ ԴԻՄ . երկուքին մէկը պատժ որ արժանի է : Երկրորդը անհատանական է կ'ըսենք . վասն զի մեզի հարցուի նէ , դատախազութեան պահանջութեամբը ժողովուրդը այնպիսի երկչոտութիւն մը ստացած է , որ մինչև տեսածն ու լսածը 10—20 անգամ չտեսնէ ու չլսէ , մինչև հոգին բերանը չգայ , ամբաստանութեան մաղպաթա մը չստորագրեր . մանաւանդ Կարնոյ պէս երկրի մը մէջ : Լսատ առանց դատի , առանց իրաւախոհութեան , եաքին ի շնորհս Նպաշնորդին եկած Մոլպոխային դէմ չենլով , Յարութիւն Նպիսկոպոսը եթէ իր տեղն արձակուի , ամենամեծ ապօրինաւորութիւն մը ըրած կ'ըլլայ Վարչութիւնը , և Սահմանադրական Վարչութեան մը համար ալ անուներելի է : Անոնք չենք յուսար որ Վարչութիւնը շուտով մը փոխե իր որոշումը , և Կարնոյ ժողովրդեան նոր աղէտից պատճառ ըլլայ :

Վարչութիւնը գիտէ անշուշտ թէ գրեթէ ինչ անհամեմատ դիւրութիւններ կան մաղպաթա շինելու և հնարելու : Ամեն անգամ որ Նպաշնորդի կամ իշխանի համար պաշտպանութական մաղպաթա մը հատնի , պէտք է լաւ ուշադրութիւն ընել . վասն զի անոր մէջէն եթէ ուղէ բազմագիմի խաբեպաճ-ներ կրնայ դուրս հանել . . . . : Իսկ ընդհակառակը երբ Նպաշնորդի կամ իշխանի դէմ մահերգրութիւն մ'ընդունի , մեծ արժէք պէտք է տալ անոր , վասն զի մեծ դժուարութեամբ անիկայ կը պատրաստուի , գաղանի ու ահ ու գողով կ'ստորագրուի :

Յարութիւն Նպիսկոպոսին համար ամբաստանութեան մաղպաթան տեսած ըլլալով , լսածը բապիկ մը գրեր եր անցեալները լեր . եթէ այն յանցանքներէն մէկին ալ գործած է Յարութիւն Նպիսկոպոսը , պէտք է որ Կրօնական ժողովը անոր մօրուքը ածիլել տայ , և ի տես հասարակութեան կախեցնէ :

Անոնք առանկ չենք ըսեր . Կրօնական ժողովը Նպիսկոպոսի մը մօրուքը ածիլելու չափ արատ նուիրիւնը չունի . մենք ուրիշ առարկութիւն մը կ'ընենք :

Շատոնցունէ ի վեր Պոլսոյ մէջ Թաղական խնդիրներուն շատութիւնը տեսնելով , և ատոնց չքաւ անգամ Վարչութեան մեծ զբաղմունք տուած ըլլալը գիտնալով , որպէսզի Վարչութիւնը ամենակարևոր խնդիրներով զբաղելու ժամանակ ունենայ , նկատեր էինք թէ ատոր ձար մը միայն կրնայ ըլլալ , թէ ալ Պոլսոյ համար առանձին Պատրիարքութիւն մը հաստատուի : Այսկայ գիժ ատրին ըլլալուն , ատենի գիւրին ուրիշ միջոց մը կայ , այն է Պոլսոյ համար ալ առանձին առաջնորդութիւն մը սահմանել , որ Թաղերուն հետ իրրև թեմերու հետ յարաբերութիւն ունենայ , և գաւառայ առաջնորդներուն նման ի հարկին խնդիր ներկայացնէ Պատրիարքարանին : Ատենի կ'երևի որ մինչև առանկ անօրէնութիւն մը ըլլայ , Պատրիարքարանն ալ Պոլսոյ ղեկավարները ներքին ղերծ չպիտի ըլլայ : Այն առեն կ'առաջարկենք որ Յարութիւն Նպիսկոպոսը Պոլսոյ առաջնորդ ըլլայ , Նգիպտոսս գացող Սիրտիչ Նպիսկոպոսն ալ անոր փոխանորդը , Խարբերդ գացող Հարօն վարդապետն ալ առաջնորդական դիւանադպիր (քատիպ ամնոց ալ ուզեն) , և Երզնկայ գացող Պետրոս վարդապետն ալ մաղթանքի . ատոր պաշտօնը քիչ մը պզտիկ եղած , բայց վնաս չունի օր մը կը մեծնայ : Պոլսոյ առաջնորդական մարմինը այսպէս կազմելով կ'ուզենք որ գոյիւ- իմանան ո- գիան Պոլսեցիք ընդ իրենց պահել չկրցած անձինքը իրենց գլխեն պէտք ը նեղո- համար , ինչ խղճմտանքով գաւառները հովո-իլը իրենե . . . . :

Յարութիւն Նպիսկոպոսին համար եկած ամբաստանութեան մահերգրին նկատմամբ այսչափ յուզելէն վերջը այս խնդիրը . կ'անցնինք ուրիշ պարագայ մը քննելու . որուն վրայ կը հրաւիրենք բոլոր աղգասիրայ , և մանաւանդ գաւառական աղգայնոց վիճակին վրայ մտմտքող աղգայնոց ուշադրութիւնը :

Կարին ինչ որ եր առաջ , հիմա նոյնը չէ , Կարին կեդրոնատեղի մ'եղաւ դրեթէ բոլոր Նահանգաց . ինչպէս Դանուբի

և Հարեւտանի մէջ կեդրոնական կուսակալութիւններ կազմուեցան, նմանպէս և ի Կապրին, որուն հետ կապակցուեցան Վան, Մուշ, Բաղէշ, Պայազիտ, Էրզինկա, և այլն։

Հոս ազգին հին մեծ մասը, հին մեծ բաղմութիւն պարբերական գաւառները կարծես կուսակալութիւնի մը ներքև մնան, և ինչպէս քաղաքական խնդիրները հոն պիտի առանձին իրենց վերջնական որոշումը, նմանպէս ազգային խնդիրներն ալ. այսինքն նկատելէ որ մեծ թիւն ունեցող խնդիրները կարծես կուսակալին հնարամտ և հնարհաս պիտի յանձնուին։

Կարին առիթ առած ալ գաւառներուն մէջ դարձեալ բաւական նշանաւոր դիրք մը թէ պէտ բռնած էր, և բաւական տղեցութիւն ունէր ուրիշ գաւառաց վրայ, բայց հիմա բնականապէս պերպակեալ դիրք մ՚ունեցաւ, գաւառապետ եղաւ Ս. հին կեդրոնական գաւառաց, որ ըսել է բովանդակ մեծ Հայաստանի կեդրոնատեղին եղաւ։

Կարին առանկ բարձր դիրք մը առացած վայրկենին, նոյն տեղւոյ ազգային առաջնորդութիւնն ալ աւելի բարձր դիրք մը և աւելի մեծ կարեւորութիւն մը առացած եղաւ։ Կրնանք ըսել որ երկրորդ Պատրիարքարան մը եղաւ Կարնոյ Առաջնորդարանը, ուր պիտի հաւաքուին գաւառական առաջնորդաց դիւրթիւնները և խնդիրները, և Կարնոյ Առաջնորդին խնամոյը կը կարօտին, որ Կարնոյ կուսակալին մէջնորդէ։

Կը լսենք որ Հասարակական և Քաղաքական դպրոցի թէ Կարնոյ մէջ հին ատենները ազդեցութիւն պէտք ունին, այժմուն կարեւոր նախատարաստութիւններ կ՚ընեն։ Մեր Ազգը մեր ազգային Վարչութիւնը անհոգ և բոլորովին ապիկար ըլլալու է, որ Կարնոյ առաջնորդութեան խնդրոյն կարեւորութիւն մը չտալով շատոնց փորձուած անձ մը վերստին իր պաշտօնին յատկացնել և բովանդակ հայութիւնը իրմէ։

Յարութիւն Էպիսկոպոսին արժանաւորութիւնն ու անարժանութիւնն խնդիրը տակ իրեն համար եղած ամբաստանութիւնն կամ ջատագովութիւնն մտհսկրներուն վրայ հիմնելու չէ այս պարագայիս մէջ։ Ինչը նկատմամբ եղած մահսկրն ալ, զանազան ժամանակներ լրագրաց միջոցաւ եղած գանգատներն ալ մէկդի դնելու ըլլանք, այս ամէնքն ալ ջնջելու և զղջարութիւն կամ ապաշխարանք համարելու, և Յարութիւն Էպիսկոպոսն ալ բարի ու առաքինի անձ մը ենթադրելու ալ ըլլանք, պէտք է քննենք որ Կարնոյ ծերի դէպքը նկատմամբ Յարութիւն Էպիսկոպոսը արժանաւորութիւն ունի՞ կարեւոր ընելու, և բովանդակ գաւառներուն աղեցութեան ճակատագիրը, մահն ու կեանքը իր ձեռքը առնելու . . . . : Այս հարցման պատասխանելու համար Յարութիւն Էպիսկոպոսին մինչև ցարդ վարած պաշտօնին մէջ ունեցած արդիւնքը քննելու է . . . Յարութիւն Էպիսկոպոսը Կարնոյ առաջնորդ ըլլալէն ի վեր ինչ արդիւնք ունեցած է . . . — ոչինչ։ Թէպէտ չարիք մը կամ յանցանք գործած չ՚ունի, բայց բարիք մը ըրած չըլլալուն կամ ապիկար է կամ անհոգ, ուրիշ մը օգուտ մը ընդունող բարի մարդուն ալ չհրնար յանձնուիլ Կարնոյ առաջնորդութեան պէս մեծ ատիճանի պաշտօն մը։

— Կարնոյ կուսակալ ընտրուած է Տրապիզոնի Նահ. Իմին Մուխլիս փաշան, որ արդէն Տրապիզոնի մէջ իր հայասէր և աշխուժ բարեբեր բոլոր Ազգին երախտագիտութեան վրայ իրաւունք ստացած է. ատանկ աշխուժ մը Կարնոյ և ընդհանուր Պատրիարքարանի գաւառաց կուսակալ ընտրուելուն վրայ մեծապէս պէտք է ուրախանանք։

Կը լսենք նաև թէ Նահ. Փաշան հայերէն սորվելու վրայ հետամուտ է, և Կարնոյ մէջ Էրզրում տեղի թերթ մ՚ալ հրատարակել տալու դիտաւորութիւն ունենալով, մեկ մասը տաճկերէն և մեկ մասը հայերէն ընելու որոշում ունի։ Այս լուրերը խիստ ուրախալի են, և տանկ պարագայի մը մէջ Կարնոյ առաջնորդութեան խնդրոյն վրայ ալ, ինչպէս վերն ըսինք, հաշնչի նայելու չէ։

Կ՚ուզեն անգամ որ Ազգին կենսական և հիմնաւոր օգուտներու խնդիր բացուած է, դիտեմ տեղ ընդհանուր թիւն մը կամ անհոգութիւն տեսնուած է Վարչութեանց կողմանէ, ու ապագայ մեծամեծ ձեռնարկ ալ պատճառ ունեցող տրուած. բայց օտարները կամ մեր խորհրդած եղբայրները օգուտ քաղած են, որով հետև առիթը չեն փախուցած. տեսանենք այս պարագայիս մէջ Ազգային Սահմանադրական բարեկարգ Վարչութիւնն ինչ ընթացք պիտի բռնէ, և ապագայի մը համար ինչ նախադրութիւն պիտի ունենայ։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐ

Անկամիզիայ առաջնորդ Տ. Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոսը գալեքս տեսակէն բռնաւորված, Պարտիզակի մէջ վախճանած լլլալուն ցաւալի լուրը անցեալ շաբաթ հասաւ ի Պոլիս։

Նորին Սրբազնութեան իր վիճակին վայ

ունեցած իմանքը, և մանաւորապէս Ս. Ծննդեան վանուց Վանահայրն ըլլալով, անոր բարեկարգութեանը և յառաջադիմութեանը համար ունեցած հոգն ու ծառայութիւնը Աղգը տեսած ըլլալով, ինչպէս յիշեալ վանուց մէջ տպարանի և ամանաթերթի հաստատութիւնը արդէն կ'ապացուցանեն։ Պօղոս Պատրիարքեան տեղապահութէ պաշտօնեալ երկու տարիի չափ անանկ խռովեալ ատենի մէջ խոհեմութեամբ և անձնուիրութեամբ վարած ըլլալով, իրաւունք ունինք ցաւելու Նորին Սրբազնութեան տարաժամ մահուանը վրայ։

Կը յուսանք որ Նիկոմիդիոյ վիճակին հովուութեանը արժանաւոր յաջորդ մը շուտով կ'ընտրուի, և անխնամ ու անհովիւ չմնար։

Շահնազարեանց Դեր. Կարապետ վարդապետը որ երկար ժամանակէ ի վեր հիւանդ էր, երկուշաբթի լուսանալու դիշերը իր մահկանացու կեանքոյ ընթացքը կնքեց ի Խասգիւղ։

Անհանգիստ առաջ իր հոգևոր ամէն պարտաւորութիւնները ամբողջ կատարելով, կնքողնիքը Պատուոյ ոզբոմութեանը յանձնած յանխոնարհին աշխարհը մանելու պատրաստուեր է։ Իր կենդանութեան, իր առողջ օրերուն մէջ գ'պատուած օրհնելու, և անոր երկրպագելի Պատանը ծառայելու ինչպէս անփոյթ չէր, իր հիւանդոտ օրերուն մէջ ալ, մանաւանդ 8–9 ամիսէ ի վեր բոլորովին անդիտակից գազմանքներէ ձեռքը քաշած, մի միայն ինքզինքը յանխոնարհութեան յանձնած կը մխիթարէր։ Իր վերջին Թոշակին ալ ամենայն ջերմեռանդութեամբ, կատարեալ գոհմամբ ու խաղաղութեամբ ընդունելով Դեր. Ներսէս Եպիսկոպոսի և Տ. Գէորգ աւագ քահանայ հոր մատակարարութեամբը, այնուհետև յայտներ է իր վերջին կամքը, յատուկ կտակագիր մը, որ Աղեքսիոս 1865 յունվար 1 թուականով պատրաստած էր։ Անկէ վերջին շունչը խեղդը գալեն էր, ամէն վայրկեան Ս. Աթոռոյն և Կարեկ ու Սաղմոս կարդացնելով ըստ որում ինք կարգադրութենէ իմացած էր, մը տիկ կ'ըներ, ու հոգեւորական պօռանալով կը մխիթարուէր։ Վերջին ընծայն կէսը նշանագի իր ընտրակարգութիւնը տալով իր քոյրը ապատարկու Թեան կեցող Տ. Գէորգ Ֆօր, օրհնելով բոլոր ընտանիքը, և Տ. Գէորգ Ֆօրէն յատուկենական Թեան վրայ յորգորներ լսելով, ու աչքը յերկինս վերցուցած, Տ. Գէորգ Ֆօր պարտացը վարելով, աչքը փակեր է...

Յետևեալ օրը օգոստ. 30 ժամը 7ին օծման հանդէսը կատարուեցաւ Ս. Աթոռոյս եկեղեցւոյն մէջ, և մարմինը ամփոփուեցաւ Ս. Յակոբեան Պետրիարքական գերեզմանատան մէջ։

Դեր. Ներսէս Եպիսկոպոսը խիստ ազդու արտաքարձ գամբանական մը խօսելով, հանգուցեալ Ս. Հոր բարեպաշտութիւնը, տոկունդը, պատմութեան և գանազան լեզուաց վրայ ունեցած հմտութիւնը, բազմաթիւ հեղինակութիւնները, հայրենասիրութիւնը, աղգապէն ուղղափառ Եկեղեցւոյ անկումն ախոյեան ըլլալը, և վերջապէս ազգային Եկեղեցական գաւառն մէջ գերապանծ փայլկը, և անոր նման Ս. Հայր մը Աղգին որչափ կարեւոր, և անոր մահը որչափ յուսահատութիւն ըլլալը խիստ զգայուն կերպիւ բացատրեր է, և քանի մը անգամ ալ ինք յորատանուս փղձկելով ընդհատեր է իր ատենաբանութիւնը, իրեն հետ շարժելով բոլոր ներկայ յուզակարկառուած ամբոխը։

Շահնազարեանի նման հազուագիւտ Եկեղեցական մը այնպիսի անձնազոհութիւն հիւանդութեան ենթակայ ըլլալէն ի վեր մտմտքեցուցած էր ազգասէր հայուն սիրտը։ ամէն ատեն անոր առողջութեան վիճակին վրայ լուր առնելու հետաքրքրութիւնը կար, և ափսոս որ վերջապէս մահուան ձիրանէն չկրցաւ ազատիլ, և Աղգը զրկուեցաւ այնպիսի մեծ անձի մը ծառայութիւններէն։ Շահնազարեանի ծառայութեանց վրայ մանրամասն խօսելու հարկ մը չենք տեսներ. վասն զի անիկայ արդէն իր հեղինակութիւններովը բոլոր Աղգին ծանօթ է, կը փոփոխելիք օր մը տեսնել ատոր, ինչպէս նաև ուրիշ ատոր նման հազուագիւտ անձանց կենսագրութիւնը, որպէս զի յիշատակն անմոռաց ունենայ Աղգը։

Սակայն Շահնազարեանի Աղգին ծանօթ ծառայութիւններէն զատ՝ ուրիշ մէկ մեծ ծառայութիւն ալ կայ զոր պէտք է յիշենք, և որ տակաւին անծանօթ է, ու իր մահուընէն վերջը յայտնուեցաւ, այն է 1000 անդղիական ոսկւոյ կտակ մը, իրեն կտակախոտոր ոսկեմատնեալ Ա. Ա. Ներսէս վարդապետ Վերդապետեանը։ այս գումարը շահուսիտի դրամի և բանեցուի այնքան ժամանակ, մինչև որ 4 հազար ոսկւոյ հասնի, ու յետոյ գոյացած մնայր դրամով 10 աշակերտի համար Խասգիւղայ որոյ վարժարան մը հաստատուի։

Այս կտակին վրայ կարևոր եղած տեղեկութիւնը լսելին տասցած չըլլալով, այսչափը միայն դիտելի առ այժմ։ Շահնազարեանի այս կտակը՝ լսողներուն վրայ մեծ տպաւորու-

թիւն ըսուս, և կաթողիկոսն ազգասիրութիւնը կրկնապատկելէն զատ, Ազգին առ նոյն ինքն կաթողիկ Հայրն ունեցած երախտապարտութիւնն ալ նոյնչափ աւելցուց։ Շահնազարեանց հայր եկեղեցական մ'էր, այլ ոչ առաքելոյդ մը՝ թեմերուն և վիճակներուն տէր. ինք քաւական ժամանակ թափառական ջրջելէն վերջը փարիզի մէջ հաստատուելով, հոն սկսաւ հրատարակել Շարժ հայ պաշտպանը. քանի մը ազգասէր անձանց նպաստովը և իր եռանդովը յատուկ տպարան մ'ալ ունէր։ Յետոյ անցաւ Ամերիկա, հոն գտնուող հայ գաղթականութիւնը հովանաւորելու, և Եղիսաբեդ անուանով պատուական լրագիրը հրատարակել սկսաւ։

Հայ գրագիտի մը, կամ հեղինակութեան, խմբագրութեան և տպագրութեան ելնող անձի ճակատագիրը գիտենք. վնասն է. որուն կը հետևի յուսահատութիւնը։ Այլ սակայն Շահնազարեան իբրև գրագէտ իր գրչովը միայն պիտի ապրէր, և անով պիտի գործէր ինչ ազգային ձեռնարկութիւն որ ունէր, ուրիշ եկամուտի աղբիւր չունենալով։ Շահնազարեան նիւթական մասին կրած նեղութիւնները միջոցին իր հանգուցեալ հանգուցեալն և իր ապրուստին կամ լաւ ևս՝ իր ինքնուշ մեկ մասը մեկդի դնելով է, ապագայ հիմնարկութեան մը խորհրդով, Ազգին կարևոր ու մեծ ծառայութիւն մ'ընելու նպատակաւ։ Այս գումարը ապահովելէ է, ինք գործեալ ինչպէս կարօտութիւն և թշուառութեամբ իր հիւանդոտ օրերը կ'անցնէր, նոյն պէս շարունակելու յօժարութեամբ պատրաստուելով։ Ես այս այսպէս ըլլալուն ալ Պօլիս եկած առենը իրեն հետ տեսնուողները կրնան վկայել. այս մասին մեծ չնորհակալութիւն ունինք Խապխլուի Երժ. Տ. Գէորգ աւագ քահանային, որ Շահնազարեանի նման անձի մը արժանաւոր խնամքը տարաւ ըստ ամենայնի անարգանք... Մինչդեռ Ազգը կամազրկը ներկայացնող Վարչութիւնը չհարցուց անգամ թէ ինչ կ'ըլլայ Շահնազարեան. կամ թէ ինչպէս է. և ոչ իսկ մահուընէն եռքը... մահուան գնչին առած միջոցին ալ.... Սակայն չնորհակալութիւն Խապխլուցոց և մանաւանդ Տ. Գէորգ Հօր, որ առանկ անձի մը արժանաւորութեանը համեմատ ծառայութիւն ընելու յօժարամիտ գտնուեցան յանուն Ազգին. զի Շահնազարեան Ազգին մարդն էր, և ոչ խումբ մը։

Երբ Շահնազարեանի կտակը մեր աչքայ առջև բերինք, անոր անհամեմատ արժէք մը պետք է տանք, և փոխադարձաբար անհամեմատ երախտապարտութիւն մը առ նոյն ինքն կտակող հոգելոյս Շահնազարեանց կարօտեալ Ազգասիրան, քանի մը պատճառներու համար.

Նախ որ կտակը բարիք մ'է Ազգին.

Բ. որ նպատակը խիստ բարի է, ըստ որում Ազգին պիտանի եկեղեցականներ հասցնելու պիտի ծառայէ, առանց որոյ անհնար է Ազգին յառաջադիմութիւնը։

Գ. որ կտակողը հայ եկեղեցական մ'է.

Դ. որ աւելի արժէք կուտայ, կտակուած գումարը օրապահիկէ ղեկչուած է, և ճակատ քրտինքով արդիւնաւորուած, մահաբեր հիւանդութեան մէջ անգամ անմատչելի եղած, և արամադրեալ նպատակէն չխոտորած։ Չմոռնալ է առաքինի ոգւոյն կատարելութիւնը, այս կէտիս մէջ յայտ յանդիման կը տեսնուի այն անզուգական անձին ազգասիրութիւնը և կատարեալ անձնուիրութիւնը....

Ազգասէր հիմնարկութեան արդեօք հայ հարուստները, Ազգին բեռները, որ աւելի ազգին յուսահատութիւնը կ'աւելցնեն, քան թէ մխիթարութիւնը....

Ազգը պարտաւոր է Շահնազարեանի յիշատակը պատուելու և անմահացնելու, և անոր բազմադիմի ծառայութիւնները անմոռաց ընելու։ Երժանապատիւ Տէր Գէորգ Հօր և Ազնիւ խապխլուցոց յուսցցած պատիւն ու մեծարանքն ալ չպիտի մոռնանք. միայն թէ պիտի ցաւինք միշտ որ առանկ անձի մը մարմինը խապխլուի եկեղեցւոյն ծոցը ամփոփելու խորհուրդն թէպէտ ունեցեր են, բայց ոչ գործադրելու արիութիւնը։

Քաղաքական ժողովը վերջին զարհուրելի հրկիզութեան պատճառաւ անհնարին աղէտից մէջ անտուն անօգնական և աւուր պարբէնի կարօտ մնացած ազգայնոց վիճակին վրայ՝ ի շտեմ գործման մը տանելու մտօք՝ յատուկ յանձնաժողով մը կարգեց, որոյ պաշտօնը պիտի ըլլայ թէ մերայնոց և թէ օտարազգի ողորմասիրութեան և վերանձնութեանը դիմել և կամաւոր նուէրներ հաւաքելով՝ ըստ օրինի բաշխել։

Այս յանձնաժողովոյ անդամ ընտրուեցան հետևեալ բարեսէր անձինք.

Պեզատեան
Պուպահեաճեան Յակոբ Էֆէնտի
Պաքսուսեան Արմէն Էֆէնտի
Նորատունկեան Յակոբ Էֆէնտի
Պանուկեան Վենեքերիմ Էֆէնտի

Ալեքսեան Պետրոս էֆէնտի
Չրաճեան Սարգիս էֆէնտի
Կիւմիւշճեան Յովհաննէս էֆէնտի
Տիւնպէքճեան Մ. Պօղոս էֆէնտի

Այս յանձնաժողովը պիտի գումարի Ուեդ. Միւպահեճճեան Յակոբ էֆէնտիին դրասենեակը՝ Ուեդ Նոր խան։ Նոյն օրուան հարկ է կարօտելոց վճռակն առաջադրել հաւաքածոյ նուէրներն ըստ օրինի եւ արդարութեամբ բաշխել։ Դատ. ժողովը որոշեց Կիւրիկ փաշայի, Գումգափուի ներսի եւ դրսի Թաղական խորհրդոց մէջէն յանձնաժողովը կազմել, որուն պաշտօնը պիտի ըլլայ նպաստի կարօտ անձանց ուրնայանեցոյ վճռակը տարածել եւ պէտք եղած վկայագիրը տալ, որ պիտի ներկայանայ ի Պատրիարքարան վաւերացման համար, եւ անմիջապէս նոյնպիսի յանձնաժողովին պիտի ղրկուի, որ ըստ կարօտութեան տարիները բաշխէ։

Տարակոյս չկայ որ ինչպէս ուրիշ առթիւ՝ նոյնպէս այս անգամ ալ մեր կարող եւ ողորմած ազգայինք իրենց յատուկ գթասրտութեան եւ առատաձեռնութեան մէջ նշանաւոր պիտի հանդիսանան՝ արդիւնաւոր տրօք յանձնաժողովին պաշտօնը դիւրացնելով եւ բազմաթիւ խղճալեաց՝ որ յուսահատութեան ծովուն մէջ ինկած օգնութիւն կը գտնեն՝ ազէտը թեթեւցնելու համար իրենց խղճին բղխածը առատօրէն նուիրելով, եւ անձամբ կամ անուղղակի կերպով յանձնաժողովին ձեռքը հասցընելով, եւ հաւատան ըլլան որ արուած նուէրները եւ անոնց գործածութեան պարագաները մանրամասնաբար պիտի հրատարակուին՝ ի տեղեկութիւն ամենուն։

Ինչպէս յայտնի է ամէն մարդու հրդեհին ժամանակ առատաձեռն օգնութիւններ եւ քանիք մը ընող ազգայիններ գտնուած են, որոնց մէջ գովութեամբ կը յիշատակուին Միւպահեճեան Ուեդ. Յակոբ էֆէնտին, Միխաքեան Ուեդ. Պ. արդերես էֆէնտին, Փափազեան Ուեդ. Միրիճան էֆէնտին, Գոմիամճեան Ուեդ. Յարութիւն էֆէնտին։ Իսկ աշխատութեան կողմանէ գովութեան արժանի եղած են Գումգափուի դրսի եւ ներսի Թաղ. խորհրդները, նմանպէս եւ Ներսէյի Թաղ. խորհրդոյ անդամ ներկն Ուեդ. Պաղտզեան Յակոբ էֆէնտին եւ Ուռհեան Ուեդ. Աբիկ էֆէնտին, որք բարեխիղճաբար իրենց գործակցութիւնն ու ձեռքն տուած են Գումգափուի Թաղական խորհրդոյ։

ՄԱՍԻՍ

Իսկ եթէ Պատրիարքարանն ու Ամբ Նկեղեցին հրոյ ճարակ ըլլային, ալ այնուհետեւ անմահ բարերար լուսահոգի Պէշճեան մը կենդանանալու էր, որ զանոնք նորոգէր ու կանգնէր. մենք հիմակուան Հայոց մէջ անոր հոգիով մէկը չենք նկատեր, եւ կարծես թէ տեսնելիք ալ չենք։ Ատուած գթայ Ազգին վրայ, եւ դարուս մարդ չըրաւ Ազգին կեդրոնը, որ քօղէոպային պատճառաւ անգործ մնացած էր, եւ հարիւրաւոր ազգային հնդիրներ դիզուած էին, հրդեհին պատճառաւ ալ բոլորովին պիտի չըփոթէր, եւ հնդիրները մինչեւ հաղարաւոր կարգերը պիտի բարձրանային, Հայուն աղէտքն ու յուսահատութիւնն ալ աստիճանաբար հետ բարձրացնելով։

ՊԵՐՃԻՆ ՅԱՒԱԼԻ ԼՈՒՐԵՐ

— Թիֆլիզէն լուր հասած է Այրարքազաքը թէ օգոստոս 21 ին առ Ատուած փոխեր է ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոս Ամաթէոս Սրբազանը։ Այս ցաւալի լուրը ատուգութեան կարօտ ըլլալով, պաշտօնապէս գալնք ըսելին ուշասել արժան է։

— Կ'ըսուի թէ Խրիմեան Մկրտիչ վարդապետը Վարագ երթալու համար ճամբայ ելեր է, և ճամբան վիրաւորուեր..... ու Մուշ դարձեր է։ Այս լուրը թէպէտ ատուգութեան կարօտ է, բայց երկու տարի առաջ ալ եղած սասանկ փորձ մը և Խրիմեան Հայկազեան տպագրութեան մեղի կուտան։

ԽՐԻՄԵԱՆ Ի ՄՈՒՇ

(Շարունակութիւն 68 թիւէն և վերջ։)

Անցարդմամբ ընթերցողք այս պատմութեան վրայ անշուշտ բաւական խորհրդածութիւններ պիտի ունենան։ Երկար խօսելու միտք չունենալով մենք երկու բան կը քաղենք, որոնք գիտնալու Հայ վանքին արտաքսելու գլխաւոր պատճառները եղած են։

1. Պատասխանատուութեան և Ս. Կարապետ երթալու և իրենց գոյքը վերցնելու Հնազանդութիւնը գանելը։

2. Պատրիարքական կոնդակին ուշ հասնելը։

Եթէ մեկը Խրիմեանի արտաքսման հանելուկը լուծել կ'ուզէ, այս երկու պատճառներուն վրայ խորին ուշադրութեամբ թող խորհի։

Մենք կանցինք մեր ըսելիքն ըսել առ Աղբյուրթիւն և վերջացնել յօդուածնիս այս անգամի համար։

Սրբազան Հայր և մեծապատիւ անդամք Բազաքական ժողովոյ։

Աշխ խնդիրը առժամանակեայ Աղբյուրթեան օրով բացուեցաւ։ Ահմանադրական առաջին Աղբյուրթեան օրով Աղեմ. Սուլթան Պէյին առեղնապետուրթեան միջոցին՝ սասափիկ մը յուզուելէն եաքը, իր վերջնական յաջող լուծումն առաւ, Ազգնորդուրթիւնն ու Աանահայրուրթիւնը իրարմէ զատուելով Խրիմեան Ա. Կաթողիկոսի Աանահայր միայն անուանեցաւ։ Իսկ ջոս ապստամբ վարդապետները Պօլիս բերուեցան, որոնք հոս եզած ատենին, յաջորդ Աղբյուրթեան օրով փոխանակ դատի ու պատժի Թոլստուրթիւն վայելեցին, մինչև անդամ Խրիմեանի հետ հնչակեցնելու փորձեր ալ եղան։ Խրիմեանի հրաժեշտը այս փորձը եա ձգել տուաւ, և անոր հրաժեշտն ալ չընդունուեցաւ, բայց ընդհ մ՚եղաւ այն վարդապետաց, որ իրենց գործը վերցնելու պատճառաւ ոտքնին անգամ մը կոխեն ի Սուշ. . . ։ Հարկ չենք սեպեր այս պարագաները մանրամասնել։

Արդ՝ առաջնորդուրթեան և վանահայրուրթեան բաժանման խնդիրը բուսական է հաստկացնելու որ Խրիմեան ինչ պաշտօնավ ի Ա. Կաթողիկոս խրկուիլ կ՚ուզուէր. անոր պաշտօնը Դատախարակուրթիւնը պիտի ըլլար, վերջ աշխարհական բազմաղբաղ հոգերէ։

Տարօրինակ ժողովուրդը դատախարակուրթեան խիստ մեծ կարեւորուրթիւն ունի. և այս պիտոյքը լեցնելու պաշտօնին կոչուած էր Խրիմեան, անոր ձեռնհասուրթիւնը և ազգասիրուրթիւնը վկայուած և ապացուցուած ըլլալով։ Աշխ խնդիրը դատախարակուրթեան զարգացման խնդիրն է. դատախարակուրթեան խնդիրն ալ Ազգին կեանքն է, Ազգին փրկարարն է. ուստի Աշխ Ա. Կաթողիկոսի վանուց վրայ այնպես մը պիտի նայինք, ինչպես որ առնիկա ըլլար գործիք մը մահացնելու և կենդանացնելու, Ազգին մարմինը փտեցնելու և պըրացնելու։ Դուք Սրբազան Հայր, Աշխ նման Ա. և հնչակեաս վանքէ մը Երիսատակէսի և Յովհաննէսի նման վատթար վարդապետները պատաբերիլը տեսնելով կը հանդուրժէք։ Ասոնք Աշխ խնդիրը իրրև Խրիմեանի Աանահայրուրթեան խնդիրը մի նկատէք. Ա. Կաթողիկոսի վանահայրը Խրիմեան եղեր է կամ ուրիշ մէկը, փոյթ չէ. միայն թէ հոն վանահայր եղողը դատախարակուրթեան պաշտօնին նուիրուելու և վանահուրթեան արժանի մէկին ըլլայ։ Ընաթ Խրիմեան չուզեր, վերցուցէք ան և ուրիշ արժանաւոր մէկին ընտրուրթիւնն ըրէք, ու խրկեցէք ի Սուշ. բայց չէ թէ ինչպես խրկուեցան Ընտրօն վարդապետն ի Խարբերդ, Պետրոս վարդապետն յԱրընկա, Ակրոխ Ներսէս վարդապետն յԱրզրում, դեռ ուրիշքանի մի խրկելիքներ ալ կան... և քանի մ՚ալ ի պատրաստի կան. . ։

Կը յուսամք որ Նորընտիր Աղբյուրթիւնը բան առնոյնի պիտի պաշտպանէ այս խնդիրը։ Բայց հիմա սակ կոնդակ մը կամ պաշտպանուրթեան դիր մը չեն բաւականանար, այլև պաշտպանուրթեան ազդու գիր մը ու Կարնոյ Կաթողիկոսն և յանձնարարուրթեան գիր մ՚ալ ու Աշխ Նորընտիր Պատմաքաման պէտք են խրկուիլ, Կարնոյ Տէր Յակոբին ազէրսոգլէն ա՛ել զբաղ. և այն խստախարար վարդապետներն ալ ըստ վճռոյ նախորդ Աղբյուրթեան Աշխ սահմանեն դուրս հանել, և Կարնոյ ալ չմոռնալ զի ամէն անգամ Աշխ մէջ անցած ատենն անհաճոյ գործերը Կարնոյ մէջ կը թողուին։

Իսկընդ հակառակն, եթէ այնչափ ուշադրուրթիւն չմատուցուի այս խնդրոյն, ղոր չեմք կարծեր բնաւ, ան ատեն ախուր տագնապուրթիւն մը պիտի թողուք Ազգին յառաջադիմուրթիւնը ուշագ և սիրող անձանց վրայ. և որ գաւալին է՝ ընուրթեամբ չափսի մտորուի Ազգին կենդանուրթիւնը եղող դատախարակուրթեան խնդրոյ մը երեք տարի յուզուելէ վերջը անգործադրելի մնալը . . . ։

ՏՆՕՐԻՆ — ԻՄԱՑԴԻՐ

ՍՏԵՓԱՆ Գ. ՊՕՂՈՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄՒՒՀԻՏԻՍԵԱՆ